

2. Piddubna, D.S. (2015), *Pravove zabezpechennya zakhystu orhanichnoyi produktsiyi vid henetychno modyfikovanykh orhanizmiv v Ukraini : monohrafiya* [Legal protection of organic products from genetically modified organisms in Ukraine : monograph], Vyd-vo R.A. Kozlov, Kryvyi Rih, Ukraine.
3. Piddubnyi, O.Yu. (2014), *Problemy pravovidnosyn u sferi biotekhnolohiy : monohrafiya* [Legal relationships' issues in biotechnology : monograph], Iridium, Kyiv, Ukraine.
4. Mazurova, A.Yu. (2008), "Organic agriculture : safety for people and the environment", *Vestnik Rossiyskoy akademii estestvennykh nauk*, no. 1, pp. 58–62.
5. Kovalenko, T. "Production of organic agricultural products and raw materials", available at : www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/2107-vyrobnytstvo-organichnoii-silgospproduktsiii-ta-syrovyny.html.
6. Urkevych, V.Yu. (2014), "On the principles of production of organic agricultural products in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*, iss. 197, part. 1, pp. 56–63.
7. "Living space", available at : <http://wjournal.com.ua/zhittevij-prostir.html>.
8. "Living space", available at : <http://www.eco-live.com.ua/eco-term/zhitt-vii-prost-r>.
9. "On Production and Turnover of Organic Agricultural Products and Raw Materials" : Law of Ukraine on 03 September 2013 (in force as of 05 April 2015), available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18/page>.
10. "On Environmental Protection on 25 June 1991 (in force as of 01 February 2017)", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
11. "Land Code of Ukraine on 25 October 2001 (in force as of 01 January 2017)", available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
12. "Water Code of Ukraine on 06 June 1995 (in force as of 01 February 2017)", available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.
13. "On Air Protection" : Law of Ukraine on 16 October 1992 (in force as of 04 August 2016), available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
14. "On Land Protection" : Law of Ukraine on 19 June 2003 (in force as of 27 June 2015), available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.

УДК 349.6: 502.55: 340.134

ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУТНІСТЬ І КОМПЕНСАЦІЯ

Бабенко М.В., аспірант

*Національний гірничий університет, просп. Дмитра Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна
bmv281976@gmail.com*

Стаття присвячена теоретичному дослідженню сутності й змісту поняття шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та окремих питань щодо її компенсації. На підставі аналізу провідних наукових позицій у галузі екологічного права й правових положень національного, європейського та міжнародного законодавства щодо питань екологічної шкоди та її компенсації визначається сутність шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного

законодавства, і пропонується своє визначення цього поняття. Крім того, з'ясовується коло невіршених проблем щодо шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, й особливості її компенсації, наводяться практичні пропозиції з їх розв'язання, а також обґрунтовується необхідність проведення їх подальшого наукового дослідження та практичного законодавчого вдосконалення.

Ключові слова: шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, компенсація, екологічна шкода, довкілля, навколишнє природне середовище, екосистема, негативний вплив, природокористувачі.

ВРЕД, ПРИЧИНЕННЫЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ НАРУШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: СУЩНОСТЬ И КОМПЕНСАЦИЯ

Бабенко М.В.

*Национальный горный университет, ул. Дмитрия Яворницкого, 19, г. Днепр, Украина
bmv281976@gmail.com*

Статья посвящена теоретическому исследованию сущности и содержания понятия вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и отдельных вопросов по ее компенсации. На основании анализа ведущих научных позиций в отрасли экологического права и правовых положений национального, европейского и международного законодательства по вопросам экологического вреда и его компенсации определяется сущность вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и предлагается свое определение этого понятия. Кроме того, выясняется круг нерешенных проблем по вопросам вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства, и особенности ее компенсации, приводятся практические предложения по их решению, а также обосновывается необходимость их дальнейшего научного исследования и практического законодательного совершенствования.

Ключевые слова: вред, причиненный в результате нарушения экологического законодательства, компенсация, экологический вред, окружающая среда, окружающая природная среда, экосистема, негативное влияние, природопользователи.

DAMAGE CAUSED BY VIOLATIONS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION: THE NATURE AND COMPENSATION

Babenko M.V.

*National Mining University, Dmytro Yavornytsky Str., 19, Dnipro, Ukraine
bmv281976@gmail.com*

This article is devoted to the theoretical investigation of the nature and content of a concept of damage caused by violations of environmental legislation and specific issues regarding its compensation. On the basis of leading research position in the field of environmental law and legal provisions of domestic, European, and international legislation on issues of environmental damage and its compensation, the author determined the nature of damage caused by violations of environmental legislation and offered his definition of the term. Moreover, it turns out the range of outstanding issues, concerning damage caused by violations of environmental legislation and especially its compensation and provides practical proposals to address them, as well as the necessity of further research and practical legislative improvements. Fight for compensation of environmental damage should be done with the help of all available means, i.e. by using administrative, civil, as well as criminal levers of influence for potential law violators.

Making conclusions of the conducted research, the author states that both our state and the world practice do not pay a sufficient attention to the review of an issue of environmental damage and its compensation up to the present moment neither from the legislative point of view nor from the scientific one. This lack of a clear scientific view on the problem and imperfectness of the legislative position concerning this issue more often than not lead to a false interpretation of the concept and as a consequence false understanding and assessment of the damage caused by violations of environmental legislation that does not contribute to the fullest determination of the whole spectrum of possible negative consequences and distorts or even brings to nought a possibility of its compensation.

Thus, it should be noted that in the modern global world and our country, the problems of assessment of the damage caused by violations of environmental legislation and its compensation are especially urgent and are in urgent need of their further scientific research and practical legislative improvement.

Key words: damage caused by violations of environmental legislation, compensation, environmental damage, environment, natural environment, ecosystem, negative impact, users of natural resources.

Одним із найбільш актуальних завдань, яке повстало перед сучасним суспільством і потребує скорішого розв'язання, є питання загострення екологічних проблем, пов'язаних

насамперед зі збільшенням антропогенних факторів негативного впливу на довкілля. Безумовно, існування цієї проблеми зумовлює необхідність запобігання наслідкам негативного впливу на довкілля й усунення їх, що, у свою чергу, викликає потребу вдосконалення наявних і розробку й утілення нових превентивних заходів, спрямованих на запобігання виникненню екологічної шкоди та підвищення ефективності чинних механізмів її компенсації. Отже, проблема правового регулювання компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, стає дедалі все більш актуальною, її роль в умовах наявної необхідності забезпечення сталого розвитку суспільства важко переоцінити.

Дослідження поняття екологічної шкоди та проблем її компенсації у вітчизняній еколого-правовій науці проводились багатьма науковцями і тривають досі. Зокрема, комплексне дослідження проблем компенсації шкоди за екологічним законодавством України проведено М.В. Красновою в монографічній роботі «Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти)» [1] і здійснено Л.П. Решетник у праці «Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян» [2]. Окрім того, питання відшкодування або компенсації шкоди як засобу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, В.Д. Басай, Н.Р. Малишева, Ю.С. Шемчушенко та ін.

Як ми вже говорили, проблема екологічної шкоди та її компенсації в еколого-правовій науці є досить обговорюваною, проте до теперішнього часу в теорії екологічного права, а також у правозастосовній практиці не сформовано єдиного методологічного підходу до розуміння правової природи, сутності й специфіки шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, а також уніфікованого підходу до її оцінювання та компенсації. Актуальність питання щодо продовження досліджень для розкриття правової природи шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, й особливостей її компенсації не викликає сумнівів, тому ця проблема потребує подальшого розвитку.

Метою дослідження є уточнення та з'ясування змісту екологічної шкоди, аналіз її структури й видів, визначення поняття шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та особливостей її компенсації.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини та громадянина. Законодавство України передбачає це право як одне з основних конституційних прав. Так, у ст. 50 Конституції України зазначено: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Водночас екологічним правам громадян кореспондуються й екологічні обов'язки. Так, Конституція України в ст. 66 установлює обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки. Отже, принцип компенсації екологічної шкоди базується на конституційному обов'язку та гарантіях прав громадян.

Крім того, екологічні права громадян України визначені в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якою кожний громадянин має право на безпечне для його життя і здоров'я навколишнє природне середовище й подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної його здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Окрім цього, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який посідає центральне місце в системі екологічного законодавства, регламентує основні принципи охорони навколишнього природного середовища, до яких входять гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей і компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища,

а також запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. Також цей Закон зобов'язує громадян компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище, і водночас гарантує право на компенсацію в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю та майну громадян, унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища (п. «д» ст. 12, п. «д» ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Закон зобов'язує підприємства, установи, організації та громадян України відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, установлених законодавством України, попереджає, що застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів, і вимагає шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, компенсувати в повному обсязі (ч.ч. 4, 5 ст. 68, ч. 1 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Отже, враховуючи беззаперечну пріоритетність основних конституційних прав людини та громадянина в Україні, варто зауважити, що в системі екологічно права одне з найважливіших місць має посісти інститут компенсації екологічної шкоди, тобто шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства; він повинен забезпечувати реалізацію суб'єктивних екологічних прав громадян і їхнє поновлення в разі порушення, а також запобігання здійсненню екологічних правопорушень як можливих наслідків господарської або іншої діяльності людини.

Треба зазначити, що чинне законодавство та Конституція України не містять визначення поняття «екологічна шкода», як не мають загальноприйнятих визначень екологічної шкоди також міжнародне і європейське законодавства. Здебільшого під поняттям «екологічна шкода» визначаються традиційні види шкоди – життю, здоров'ю і власності, які виявляються через негативні впливи на навколишнє середовище. Однак передумови щодо нормативного визначення цього поняття містяться в актах міжнародного та європейського законодавства, якими встановлюються обсяги такої шкоди, а саме: у Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища, від 21 червня 1993 р. [3], у п. «с» ч. 2 ст. 2 Протоколу про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їх знищенням, до Базельської конвенції із цих питань. Згідно з ними, шкода – це:

- 1) позбавлення життя або тілесне ушкодження;
- 2) утрата або пошкодження майна, іншого, ніж майно особи, що несе відповідальність згідно із цим Протоколом;
- 3) утрата доходу, що безпосередньо впливає з економічних інтересів, пов'язаних із будь-яким використанням навколишнього середовища, зазнана в результаті заподіяння значної шкоди навколишньому середовищу, з урахуванням накопичень і витрат;
- 4) витрати на заходи з відновлення постраждалого навколишнього середовища, обмежені витратами на заходи, яких фактично вжито або які повинні бути вжиті;
- 5) витрати на превентивні заходи, зокрема будь-які втрати чи шкода, заподіяні такими заходами, за умови, що така шкода є наслідком або результатом небезпечних властивостей відходів, що є об'єктом транскордонного перевезення й видалення небезпечних відходів та інших відходів, на які поширюється дія Конвенції [4]; відповідно до ч. 1 ст. 2 Директиви Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію заподіяної навколишньому середовищу шкоди»:

- а) шкода, завдана біологічним видам і природним ареалам, що перебувають під охороною, зокрема будь-яка шкода, що значною мірою впливає на запровадження або підтримку сприятливого стану збереження таких природних ареалів або біологічних видів; розмір наслідків такої шкоди оцінюється відносно вихідного стану, враховуючи зазначені в Додатку I критерії. Шкода, завдана біологічним видам в природних ареалах, що перебувають під охороною, не охоплює попередньо визначені негативні наслідки, спричинені дією експлуатанта, що отримав спеціальний дозвіл від компетентних органів, відповідно до положень ч.ч. 3 і 4 ст. 6, або ст. 16 Директиви 92/43/ЄЕС, або ст. 9 Директиви 79/409/ЄЕС, або, якщо мова йде про природні ареали та біологічні види, на які не розповсюджується дія права Спільноти, відповідно до рівнозначних положень національного законодавства про збереження природи;
- б) шкода, що вражає водні ресурси, зокрема шкода, що значною мірою негативно впливає на екологічний, хімічний або кількісний стан або екологічний потенціал зазначених водних ресурсів, відповідно до їх визначення в Директиві 2000/60/ЄС, за винятком негативного впливу, на який розповсюджується дія ч. 7 ст. 4 зазначеної Директиви;
- в) шкода, що вражає ґрунти, зокрема будь-яке зараження ґрунтів, що викликає ризик значних негативних наслідків для здоров'я людини від безпосереднього або опосередкованого проникнення в поверхню або в ґрунт речовин, препаратів, організмів або мікроорганізмів [5].

У ч. 2 ст. 2 цієї Директиви міститься узагальнене визначення поняття «шкода». Так, шкодою є негативні вимірні зміни природного ресурсу або порушення пов'язаної з природними ресурсами послуги, що можуть спричинитися безпосередньо чи опосередковано [5].

Тобто, сутність цієї Директиви полягає передусім в охороні довкілля як основи життєдіяльності, зокрема біологічного різноманіття, вод і ґрунтів, а не в охороні життя і здоров'я людини та захисті її майна.

У національному законодавстві нормативне визначення здобули лише деякі різновиди екологічної шкоди. Так, у ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» поняття ядерної шкоди визначається як втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить із ядерної установки чи надсилається до неї, крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення [6].

Хоча це питання є порівняно давно та широко обговорюваним у наукових колах, але завдяки науково-технічному прогресу, яким зумовлюється посилення антропогенного тиску на довкілля, проблема екологічної шкоди набуває все більшої актуальності в сучасному світі. У дослідженнях учених зустрічаються різні точки зору на поняття «екологічна шкода», наведемо кілька прикладів думок науковців із цього приводу:

Так, І.О. Краснова визначає екологічну шкоду «як матеріальну шкоду, яку завдають державі, юридичним чи фізичним особам у результаті навмисного або необережного порушення правових екологічних вимог» [7].

Л.П. Решетник, навпаки, наводить ствердження, що екологічна шкода – це негативні зміни в стані довкілля, викликані його забрудненням, виснаженням, порушенням вимог екологічної безпеки та порушенням екологічних прав громадян, що знижують природні можливості середовища до самоочищення й самовідновлення чи роблять неможливим відновлення його стану людиною, виявляються впродовж тривалого невизначеного часу, не мають чітких

територіальних меж (первинна шкода) і є причиною настання фізіологічних, генетичних та інших негативних наслідків для життя і здоров'я людини, її соціального оточення, несуть загрозу для життя і здоров'я майбутніх поколінь, спричиняють фізичні та психічні страждання особам (моральну шкоду), можуть мати відносно об'єктивну грошову оцінку або важко піддаються такій оцінці (вторинна шкода) [2].

На думку В.В. Петрова, екологічна шкода має своїм безпосереднім об'єктом посягання на природне середовище, а через нього на екологічні інтереси суспільства, на перебування людини в здоровому, повноцінному, продуктивному середовищі. Вона виявляється в забрудненні, виснаженні навколишнього природного середовища, руйнуванні екологічних зв'язків.

В.В. Петров вважає доцільним розглядати екологічну шкоду у вигляді структури, яка містить у собі певні складники: вартість матеріально-грошових витрат, використаних на охорону природного об'єкта, якому завдана шкода, і витрати на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища, а також витрати на відновлення працездатності, на лікування, виплату пенсій і допомоги постраждалим від забруднення природного середовища, крім того, екологічні втрати навколишнього природного середовища, які виникли внаслідок повного або часткового виключення життєзабезпечувальних функцій, які воно виконує [8, с. 149-150].

Водночас М.М. Бринчук зазначає, що екологічна шкода – це будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, що сталося внаслідок порушення правових екологічних вимог, і пов'язане з ним будь-яке применшення охоронюваного законом матеріального й нематеріального блага, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб. Складовими частинами екологічної шкоди є збитки, упущена вигода та моральна шкода [9, с. 494-495].

Отже, результати аналізу робіт учених свідчать про відсутність єдності в науковому середовищі щодо поняття екологічної шкоди.

Так, у науковій юридичній літературі поняття «екологічна шкода» розглядається в максимально широкому розумінні. Виділяють екологічну шкоду у вузькому значенні – це шкода, заподіяна навколишньому середовищу, її компонентам; у широкому значенні – це шкода, заподіяна в результаті впливу несприятливих факторів навколишнього середовища здоров'ю людини (соціальна шкода), а також шкода майну (економічна шкода), яка ділиться на екологічну (будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, внаслідок порушення правових екологічних вимог) та екогенну (завдану здоров'ю або майну громадян і юридичних осіб унаслідок різних форм деградації природи) [10]. Отже, екогенна шкода, завдана здоров'ю громадян, виявляється у вигляді втрат фізіологічного, генетичного, матеріального й морального характеру. Сутність екогенної шкоди, яка завдається майну громадян, полягає в обмеженні майнових прав власника, яке відбувається внаслідок змінення ціннісного стану майна, у вигляді втрат у грошовому еквіваленті, а також змін якісного або кількісного стану, змінення умов експлуатації чи використання майна тощо. Ознакою екологічної шкоди є її спричинення внаслідок впливу несприятливих факторів навколишнього середовища, тоді як екогенна шкода виражається в негативному впливі деградуючого навколишнього середовища на життя і здоров'я та майно людей, які підпадають під його вплив.

Л.П. Решетник визначає: економічна шкода органічно впливає з економічної оцінки природних ресурсів. Економічна шкода, заподіяна природному середовищу, – це ті негативні зміни в його стані, що викликані забрудненням, виснаженням, руйнуванням природного середовища й призводять до знищення, погіршення чи втрати матеріальних благ, утрати коштів, що вкладені в покращення природного об'єкта, або необхідності додаткових витрат на його відновлення [11].

Варто зауважити, що не завжди або не всі аспекти екологічної шкоди можуть мати майнову оцінку. Так, прикладом немайнового аспекту заподіяної шкоди може слугувати ситуація, коли одним із наслідків забруднення або іншого погіршення умов чи взагалі знищення певної рекреаційної зони, яка використовувалася місцевим населенням як звичне місце для відпочинку на дозвіллі, стає зіпсований настрій відпочиваючих через ображення їхніх естетичних почуттів, як наслідок, змінення емоційного стану – виникнення психологічних або психічних, чи навіть фізичних (наприклад, підвищення кров'яного тиску в разі хвилювання) страждань людей. Тобто заподіяння екологічної шкоди, що створює загрози для життя і здоров'я людини й існуванню її соціального середовища, які впливають на емоційний стан людей, виникнення негативних змін у якому може викликати психологічні або психічні страждання окремих індивідуумів або цілих соціальних груп, зумовлює існування й такої категорії, як моральна шкода. Тому в силу різних причин визначити майнову оцінку екологічної шкоди буває неможливо в тому числі у зв'язку з відсутністю чітко визначених критеріїв її обчислення або існування майнових еквівалентів шкоди немайнового характеру, а часто й елементарних технічних можливостей для її підрахунку.

Так, узагальнюючи різні наукові точки зору щодо визначення екологічної шкоди, можна перелічити невід'ємні риси, що становлять її структуру, такі як погіршення природного стану об'єктів довкілля, порушення їх екологічних функцій і втрата природними об'єктами здатності до самовідновлення.

Для підтримки цієї точки зору буде доцільним подати викладені в Положенні Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. різновиди тяжких наслідків екологічної шкоди, а саме: загибель і масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів рослинного чи тваринного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах [12].

З огляду на вищенаведені наукові позиції й усі перераховані особливості, на думку автора, можна запропонувати таке визначення екологічної шкоди: шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, – це негативні перетворення якісних характеристик довкілля, його складових компонентів, функцій або властивостей, які виникають унаслідок порушення правових екологічних вимог, мають або можуть мати деструктивний вплив на життєдіяльність окремих екосистем або загальної екологічної системи загалом, аж до втрати ними здатності до самовідновлення, а також погрожувати життю або фізичному й моральному здоров'ю людей чи спричинювати наслідки соціальної, демографічної та генетичної деградації або інші негативні наслідки для суспільства, які виявляються в матеріальних і/або нематеріальних наслідках, що можуть бути встановлені й зафіксовані й у разі можливості виміряні та оцінені.

Отже, виходячи з наданої характеристики, автор вважає за доречне підтримати думку Л.П. Решетник, що шкода довкіллю та шкода, заподіяна людині порушенням норм екологічного законодавства, – це дві взаємопов'язані й нерозривні категорії. Отже, їх можна порівняти як частину та ціле; як шкоду первинну (шкода довкіллю) й шкоду вторинну (шкода особі, що заподіюється через негативний стан довкілля) [11].

Отже, шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, завдається довкіллю, а вже потім як наслідок його пошкодження правам громадян та інтересам суспільства загалом, але відбувається внаслідок правомірної (тобто дозволеної державою) або неправомірної діяльності, тобто порушення норм чинного природоохоронного законодавства (екологічні правопорушення).

Підсумовуючи вищенаведені позиції та враховуючи останнє твердження, автор схиляється до думки, що сутність екологічної шкоди, тобто шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, полягає саме в порушенні відносин з охорони довкілля, що зумовлює настання негативних екологічних, економічних і соціальних наслідків.

Саме у зв'язку з цим виникає проблема компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, яка, на думку автора, виражається у вигляді необхідності додержання комплексного балансу інтересів сторін природокористувачів і необхідності виконання обов'язку щодо забезпечення охорони довкілля, захисту прав громадян та інтересів держави й суспільства загалом. Тобто збалансованість процесу компенсації нерозривно пов'язаних між собою категорій, первинної та вторинної екологічної шкоди, є запорукою забезпечення рівноваги між суспільними інтересами з охорони довкілля та соціально-економічним розвитком і технічним прогресом.

Але, оцінюючи можливість додержання такого балансу, можемо констатувати, що компенсація шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, у переважній кількості випадків не є можливою в повному обсязі з низки об'єктивних причин, а саме:

- економічна оцінка природних ресурсів і компонентів навколишнього середовища є вельми умовною;
- компоненти довкілля перебувають у щільному зв'язку, часто є нероздільними та зумовлюються процесами, які є взаємопов'язаними, у зв'язку з цим заподіяна шкода через завдання шкоди конкретному природному компоненту може розповсюджуватись на всю екосистему загалом;
- часто екологічна шкода не може бути виявлена відразу, але здатна виявлятися в довгостроковій перспективі.

Крім того, варто усвідомлювати, що шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, також може виникати як наслідок певної діяльності природокористувачів, яка є дозволеною та здійснюється виключно в межах чинного правового поля. У такому разі принцип компенсації шкоди повинен мати превентивний характер і виглядати як фінансовий інструмент, який виконуватиме запобіжну функцію та забезпечуватиме можливість максимально повного відшкодування оцінених у грошовому еквіваленті витрат із ліквідації негативних наслідків, якщо довкіллю буде заподіяно шкоду. Крім того, цим інструментом має також забезпечуватись фінансування певних запобіжних природоохоронних програм і заходів, спрямованих на охорону довкілля, недопущення його забруднення або завдання іншої шкоди та збереження або поліпшення якісних і кількісних параметрів навколишнього середовища, а також діяльність із моніторингу екологічного стану.

Загалом можна визначити два види відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю: позитивну (перспективну) й негативну (ретроспективну). Позитивна відповідальність виглядає як система спеціальних податків і зборів за право користування та використання природних ресурсів, а також квот, які, до речі, є предметом активної купівлі й продажу. Негативна відповідальність виглядає як система штрафних санкцій за порушення правил природокористування, чи примусове припинення та призупинення діяльності суб'єктів природокористування, або взагалі позбавлення їх права користування й використання природних ресурсів, кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля тощо. Тут доречно навести запропоновану доктором юридичних наук М.В. Красновою точку зору з визначення поняття компенсації шкоди за екологічним законодавством, яка цілком поділяється автором і збігається з його поглядом, а саме: «Компенсація шкоди за екологічним законодавством може бути визначена як якісний процес реалізації нормами екологічного законодавства позитивної та негативної відповідальності в галузі раціонального

використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки громадян» [1].

Отже, компенсація шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, може здійснюватись за допомогою інструментів різних галузей права.

У цивільному праві компенсація забезпечується страхуванням і цивільно-правовою відповідальністю.

В адміністративному праві – це компенсаційні виплати природокористувачів за негативне впливання на стан довкілля.

У кримінальному процесі – ст. 61 Кримінального процесуального кодексу України визначає право на висунення фізичними та юридичними особами цивільного позову про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням майнової та/або моральної шкоди.

Але, незважаючи на різноманітність використовуюваного інструментарію, головною проблемою в застосуванні правових норм щодо забезпечення компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, залишається неможливість визначення реальних збитків, які завдаються внаслідок вияву негативного впливу на довкілля. Існування цієї проблеми зумовило виникнення норм, що визначають розміри екологічної шкоди та порядок її компенсації, які засновані на застосуванні такс для оцінювання завданої шкоди й методик її обчислення, а в разі відсутності таких критеріїв оцінювання припускають порядок розрахунку, виходячи з фактичних витрат на відновлення пошкодженого довкілля, з урахуванням понесених збитків, зокрема упущеної вигоди. Ці правові норми є як у природоресурсному, так і в природоохоронному законодавстві, а також застосовуються у сфері екологічної безпеки.

Отже, щодо ефективності заходів, спрямованих на компенсацію шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, автор убачає за необхідне максимально приділити увагу саме превентивним заходам і сконцентрувати зусилля на підвищенні ролі інституту екологічного страхування, тобто відійти від практики добровільного екологічного страхування та замінити його обов'язковим.

У світлі цього цілком виправданим убачається посилення відповідальності природокористувачів за настання негативних наслідків для довкілля, які можуть бути спричиненні здійсненням їхньої господарської діяльності, тобто впровадження принципу «забруднювач платить», задля безпечливого забезпечення компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства. Тому доречною виглядає необхідність зобов'язання природокористувачів щодо проведення постійного моніторингу стану навколишнього середовища й прикладення зусиль для його захисту від забруднення шляхом використання пристроїв і технологій очищення забруднень, що контролюють рівень шкідливих викидів, або утилізації відходів.

Уважаємо, що завдяки впровадженню запропонованих заходів щодо компенсації шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, можна знизити тиск антропогенних факторів на довкілля, що має зумовити зменшення негативних екологічних, економічних і соціальних наслідків, викликаних їх впливом.

Разом із тим варто зазначити, що неможливо забезпечувати компенсацію шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, тільки за допомогою будь-якої окремо взятої галузі права. Боротьба за компенсацію шкоди довкіллю має вестись «по всіх фронтах», повинна здійснюватись за допомогою «всіх наявних сил і засобів», тобто шляхом застосування як адміністративних, так і цивільно-правових, а також кримінально-правових важелів впливу на потенційних порушників екологічного законодавства.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, автор хотів би поділитися зробленими ним висновками, що в нашій державі та світовій практиці загалом розгляду питання екологічної шкоди та її компенсації до теперішнього часу ні з законодавчого погляду, ні з наукової позиції досі ще не було приділено достатньої уваги. Така відсутність чіткого наукового погляду на проблему й недосконалість законодавчої позиції із цього питання найчастіше призводять до хибного тлумачення самого поняття, як наслідок, неправильного розуміння та визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, що не сприяє найбільш повному встановленню всієї широти можливих негативних наслідків, спотворює або взагалі нівелює можливість її компенсації.

Тобто необхідно відзначити, що проблеми визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, та її компенсації в сучасному глобальному світі й нашій державі зокрема є вельми актуальними, конче потребують їх подальшого наукового дослідження і практичного законодавчого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : [монографія] / М.В. Краснова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 439 с.
2. Решетник Л.П. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природноресурсове право» / Л.П. Решетник. – Х., 2005. – 20 с.
3. Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, 21.VI.1993 [Electronic resource]. – Access mode : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007c079>.
4. Про ратифікацію Протоколу про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення : Закон України 22 жовтня 2009 р. № 1672-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 4. – Ст. 25.
5. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_965.
6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 81.
7. Краснова І.О. Правове регулювання відшкодування екологічної шкоди / І.О. Краснова // Екологічне право. – 2005. – № 4. – С. 26-33.
8. Петров В.В. Экология и право: законы и законодательные акты / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1981. – 224 с.
9. Бринчук М.М. Екологічне право (Право навколишнього середовища) / М.М. Бриичук. – М. : Юристь, 1998. – 688 с.
10. Велієва Д.С. Сутність екологічної шкоди та специфіка його відшкодування: конституційно-правовий аспект / Д.С. Велієва // Сучасне право. – 2011. – № 5. – С. 43-47.
11. Решетник Л.П. Правова сутність екологічної шкоди / Л.П. Решетник // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 98-101.

12. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 340-348.

REFERENCES

1. Krasnova, M.V. (2008), *Kompensatsiya shkody za ekolohichnym zakonodavstvom Ukrayiny (teoretyko-pravovi aspekty) : monohrafiya* [Compensation of damage by the environmental legislation of Ukraine (theoretical and legal aspects): monograph], Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskyi universytet”, Kyiv, Ukraine.
2. Reshetnik, L.P. (2005), «Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян», Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.06, National legal academy of Ukraine of the name is Yaroslav Mudryi, Kharkiv, Ukraine.
3. “Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment”, 21.VI.1993, available at : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007c079>.
4. “On Ratification of Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Shipment of Hazardous Wastes and their Disposal” : Law of Ukraine on 22 October 2009 № 1672-VI, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2010, no, 4, art. 25.
5. “Environmental Responsibility for Prevention and Liquidation of Consequences of Harm Inflicted upon the Environment” : Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council on 21 April 2004, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_965.
6. “On Use of Nuclear Energy and Radiation Safety” : Law of Ukraine on 8 February 1995 № 39/95-BP, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1995, no. 12, art. 81.
7. Krasnova, I.O. (2005), “Legal regulation of compensation of environmental damage”, *Ekolohichne pravo*, no. 4, pp. 26-33.
8. Petrov, V.V. (1981), *Ekolohiya i pravo : zakony i zakonodatelnye akty* [Ecology and law : laws and legislative instruments], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
9. Brinchuk, M.M. (1998), *Ekolohichne pravo (Pravo navkolishnoho seredovyscha)* [Environmental law (Law relating to the environment)], Yurist, Moscow, Russia.
10. Velieva, D.S. (2011), “The essence of environmental damage and specifics of its compensation : constitutional legal aspect”, *Suchasne pravo*, no. 5, pp. 43-47.
11. Reshetnik, L. (2013), “Legal essence of environmental damage”, *Istoryko-pravovyi chasopys*, no. 1, pp. 98-101.
12. (2005), “On Court Practice in Cases on Crimes and Other Violations Against the Environment” : Resolution of Plenum of the Supreme Court of Ukraine on 10.12.2004 № 17, *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny v kryminalnykh spravakh* [Resolutions of Plenum of the Supreme Court of Ukraine for criminal cases], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, pp. 340-348.